

УДК 378.041

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

А.В.Гурман, Я.М.Буртник

Анотація. У статті розкриваються проблеми, пов'язані з формуванням готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення, визначаються складові компоненти цього особистісного утворення.

Ключові слова: готовність, самовдосконалення, мотивація, рефлексія, творчість.

Аннотация. В статье раскрываются проблемы, связанные с формированием готовности будущих учителей к профессиональному самосовершенствованию, определяются компоненты этого личностного образования.

Ключевые слова: готовность, самосовершенствование, мотивация, рефлексия, творчество.

Abstract. The article deals with the problems associated with the formation of future teachers for professional self-improvement, defined constituents of personal formation.

Keywords: readiness, self improvement, motivation, reflection, creativity.

Постановка проблеми. Однією з найбільш типових тенденцій сучасного професійного становлення педагогів є невідповідність темпів власного розвитку трансформаціям суспільства: встигати за розвитком технологій та орієнтуватись у сучасних умовах виробничої та сервісної сфер, соціально-культурних та політико-економічних процесах і явищах стає дедалі складніше. Статус та функції педагога також зазнали значних трансформацій: сьогодні вчитель вже не є авторитетним джерелом знань, життєвого та наукового досвіду для своїх учнів, він – за твердженнями багатьох науковців – швидше керівник, наставник, партнер, фасилітатор [1; 3; 6].

Але традиційна система професійної підготовки вчителя ще не налаштована повною мірою на формування нових якостей фахівця, адже це потребує змін у навчальних планах та програмах, змісті фахових дисциплін, методиці викладання. Відтак стає очевидною потребав професійному саморозвитку та самовдосконаленні кожного вчителя. Для успішності й результативності такого самовдосконалення потрібно навчити майбутніх освітян – студентів педагогічного навчального закладу вибирати напрями й засоби, способи й форми саморуку до вершин фахової майстерності, фактично потрібно сформувати в них готовність саморозвиватись у професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання самовдосконалення вчителя безпосередньо розроблялися такими дослідниками, як Ю.Азаров, Т.Браже, Г.Гнезділов, В.Зав'ялова, Н.Кузьмина та ін. Ними розроблено теоретичні основи самоосвіти як запоруки самовдосконалення, визначені сутність, особливості й функції самоосвіти у професійній діяльності, обґрунтований взаємозв'язок між самоосвітою, самовдосконаленням і ефективністю професійної діяльності вчителя, досліджено шляхи й засоби формування потреби й готовності до професійного самовдосконалення.

Проблема самовиховання відображена в роботах А.Арета, В.Кирилова, О.Кочетова, Л.Рувінського та ін. Ними виявлені наукові основи самовиховання, соціально-психологічні особливості самовдосконалення особистості, схарактеризовані шляхи керування цим процесом, його стимулювання.

Мета статті полягає у визначенні змісту й виокремленні структурних компонентів готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Науковці, педагоги-практики стверджують, що сучасній школі, а тим більше коледжу й вишу потрібен педагог, готовий до освіти через все життя, до постійного самовдосконалення, саморозвитку, самореалізації. Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури свідчить, щовчені розглядають самовдосконалення з позицій розвитку й саморозвитку особистості. Будь-який розвиток передбачає якісні зміни та перетворення. Філософи та психологи визначають саморозвиток як інтегративний творчий процес свідомого особистісного становлення, у результаті якого відбувається формування мотиваційної, когнітивної, ціннісної та діяльнісної сфер фахівця [2; 4; 6; 7]. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що в даний час чітко визначилися два основних підходи до проблеми готовності:

– функціональний, який розглядає психологічну готовність як стан психічних функцій, формування яких вважається необхідним для досягнення високих результатів діяльності (М.Левітов, В. Мясіщев, та ін.);

– особистісний, який розглядає психологічну готовність у зв'язку з особистісними передумовами до успішної діяльності (М.Дьяченко, Л.Кандибович, О.Щербаков та ін.) і передбачає вдосконалення психічних процесів, станів і властивостей особистості, необхідних для ефективної діяльності.

Б.Ананьєв стверджує, що для оцінки готовності важливого значення набуває визначення внутрішньої сили особистості, її потенціалу й резервів, необхідних для підвищення ефективності професійної діяльності в майбутньому. Готовність до самовдосконалення постає в такому випадку як особливий стан особистості, що виявляється у внутрішньому налаштуванні на роботу з дітьми, на пошук оптимальних з погляду індивідуальності кожного учня традиційних та новаторських підходів до навчання та виховання. Відповідно складовими готовності вчений називає мотиваційний, пізнавальний, емоційний, вольовий, операціональний компоненти [цит. за 3, с.309].

Дослідницький інтерес привертає підхід М. Дьяченка й Л. Кандибовича до проблеми готовності студентів до складних видів професійної діяльності: психологи визначають готовність як вибірково, прогнозовану активність особистості на етапі її підготовки до діяльності; така активність виникає як результат визначення професійної мети на основі усвідомлених потреб і мотивів [2]. Отже, в межах цього теоретичного підходу мають значення план, установки, моделі майбутньої професійної діяльності. У такому разі формування готовності визначається як процес вироблення майбутнім педагогом моделі майбутньої професійної діяльності залежно від отриманих у ході професійної підготовки знань, умінь, навичок та сформованого рівня компетентності.

При цьому «виникнення і формування стану готовності визначається розумінням професійних завдань, усвідомленням відповідальності, бажанням добитися успіху і т.д.» [1, с. 33].

Н.Кузьміна інтерпретує готовність до педагогічної діяльності як здатність брати участь у різних видах діяльності (конструктивній, організаторській і т.п.), тобто як безперервний процес використання всієї суми професійних знань, умінь і навичок, отриманих у процесі підготовки й самопідготовки [4, с. 123].

Як показало опитування вчителів, студентів старших курсів педагогічного університету, викладачів, не всі освітяни працюють над професійним самовдосконаленням. Причини, названі опитаним, були різними, найчастіше зустрічалися відповіді: «Не маю часу», «Не бачу потреби», «Це не вплине на заробітну плату», «Не знаю тих, хто займається самовдосконаленням» і под.

Отримані дані дозволили припустити, що професійне самовдосконалення майбутнього вчителя залежить від певних умов.

Визначальна роль у процесі самовдосконалення належить зацікавленості самого вчителя в ефективності власної праці. А відтак значущими стають і особисті мотиви педагога, його внутрішні спонуки до саморозвитку в професії. Наявність зацікавленості й прагнення до саморозвитку створюють умови для професійного самовдосконалення, запускають конкретну діяльність особистості для розвитку в себе певних необхідних у професії якостей.

Розвинена мотивація до самовдосконалення є першим кроком у побудові алгоритму діяльності із саморозвитку в автономному режимі. Останній передбачає здатність до самоорганізації та певний рівень вольових якостей у молодого фахівця.

Важливою виявляється також наявність прикладу для наслідування у майбутнього вчителя. Вміння студента педагогічного вишу побачити складові професійної майстерності справжнього вчителя, розкрити взаємозв'язки між ними, виявити передумови їх виникнення та особливості розвитку дозволяє зробити процес самовдосконалення цілеспрямованим і керованим. Таким чином можемо виявити компоненти діяльності вчителя, зокрема майбутнього, що визначають його потенційну готовність до професійного самовдосконалення.

Будь-яка діяльність потребує внутрішнього спонукання, тому ми виокремлюємо мотивацію до самовдосконалення в якості одного з компонентів готовності до такого роду діяльності.

У дослідженнях попередніх років часто виокремлюється такий компонент готовності вчителя до самовдосконалення, як когнітивний, що передбачає наявність «професійно важливих якостей» [2] та «відповідні знання, уміння й навички» [5]. На сучасному етапі розвитку вищої школи, гадаємо, більш коректно буде вести мову про наявність професійної компетентності вчителя, що інтегрує в собі знання та досвід, педагогічні здібності та відповідні особистісні цінності. Відтак маємо можливість виокремити когнітивно-операціональний (уміння, навички, досвід, компетентність) компонент готовності до самовдосконалення.

Оскільки робота над собою неможлива без постійного осмислення власного рівня розвитку, своїх успіхів і невдач, то логічним буде виокремлення рефлексивно-оцінного компонента готовності до самовдосконалення.

Робота над собою – це завжди певного роду творчість, і нам видається логічним вирізнити такий компонент готовності до самовдосконалення у професійній сфері, як креативний. Він виявляється, зокрема, через уміння знаходити нестандартні рішення в різних педагогічних ситуаціях, через пошук майбутнім учителем нових підходів до навчання й виховання дітей, через прагнення бути унікальним фахівцем і мати свій власний стиль викладання.

Названі компоненти готовності майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення можуть бути виявлені в ході аналізу результатів діяльності студента, визначення рівня його мотивації на досягнення успіху в професійній сфері, шляхом оцінювання сформованості його професійних компетентностей та творчих здібностей.

Ми визначаємо готовність майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення як процес і результат творчого, цілеспрямованого, самостійного, самомотивованого руху педагога до вершин фахової майстерності, що досягається завдяки самоосвіті, самовихованню, самоорганізації, прагненню до нового та забезпечує творчу самореалізацію в професії.

Як свідчить практика й опитування широкого студентського та вчительського загалу, спеціально організована робота щодо формування готовності до професійного самовдосконалення педагога часто відбувається стихійно, безсистемно. Основна причина – недоліки освітньої системи вишу, перевантаженість студентів зайвою інформацією з дисциплін, які часто виявляються мало пов'язаними з педагогічною професією (велика кількість годин у навчальних планах для «Основ конституційного права», «Загальних основ економіки», «Інформаційно-комп'ютерних технологій» тощо); відсутність технологій формування рефлексивної культури студента та розвитку навичок самоосвіти в навчальному процесі; слабка стимулювання мотивації до самовдосконалення як студентів, так і викладачів, які мають бути взірцями для молоді. Розв'язання хоча б частини з названих проблем дозволить активізувати формування готовності до професійного самовдосконалення майбутніх вчителів, а в результаті від цього виграє держава, нове життя якої залежить від появи покоління сильних духом: тільки вчитель, який не зупиняється у власному саморозвитку, спроможний навчити учнів рухатись уперед і не пасувати перед труднощами в будь-якій життєвій ситуації.

Висновки. Проблема, окреслена в статті, залишається недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень. Визначення структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення дозволяє спрямувати наукові пошуки на розробку методичного аспекту формування цього особистісного утворення: зокрема, створення й апробацію алгоритмів і технологій професійного самовдосконалення студентів педагогічного вишу.

Література

1. Вайніленко Т.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : Методичні рекомендації. – К. : НПУ, 2005. – 40 с.
2. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976.
3. Клименко Г.А. Готовность студентов к профессиональному самосовершенствованию как актуальная психолого-педагогическая проблема / Г.А. Клименко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена – Выпуск 77 – 2008. – С. 308-311.
4. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя: Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. – Л.: Изд. ЛГУ, 1967 – 183с.
5. Левчук З.С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов- Автореф. дис... канд. пед наук. – Минск, 1992. – 19с.
6. Хатунцева С.М. Формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення в процесі професійної підготовки / С.М.Хатунцева // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Навчальний посібник [Електронний ресурс]: Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
7. Шуклина Е.А. К новой парадигме образования XXI века: от образования к самообразованию / Е.А.Шуклина // Образование и общество. – 2004. – № 3. – С. 63-67.